

BÁNHEGYI ZSOLT: AZ INFORMÁCIÓ ALKONYA

2003. március 10.

A könyvtár a világ egyik legrégebbi intézménye. Az emberiség emlékezete: az ötezer éves babilóniai agyagtábla-tártól kezdve Asszurbanipal ninivei könyvtárán keresztül (ahol már szerzői és szakrendi katalógus is volt!), Pergamonon és Alexandrián, az ókori műveltséget átmentő kolostori könyvtáron, a Scriptoriumon át a mai napig fennálló és helyettesíthetetlen intézmény. Az emlékezet tároló eszközeinek története pedig az agyagtábláktól a papiruszon, a pergamenen és papíron át az optikai és elektronikus formáig, a ROM-ig meg a RAM-ig ível. És a jövő? Theodore Roszak szerint az előző évezredek felhalmozott tudásától a most induló évezredhez a könyvtár jelenti az összekötő láncszemet, és nem valószínű, hogy épp most sorvadna el, az információrobbanás árnyékában. Mégis történtek kísérletek a könyvtár "kikezdésére" az információ téves meghatározásából eredően. A következőkben a könyvtár körüli mai tévhiteket igyekszünk eloszlatni. Hangsúlyozzuk, hogy nem szómágiát kívánunk űzni az információ szóval, hanem pusztán jelezni azt, hogy a mögöttes fogalom a maga izolált, csonka jelentésudvarával mennyire méltatlanul bitorolta a tudás egész, a valódi megismerés helyét a társadalmi pszichében. Érvünk a könyvtár integritása mellett, emlékeztetünk a könyvtár szocializáló szerepére, közösségi terére, és végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy ezek a Magyarországon már hosszú ideje elhanyagolt intézmények Bill Gates példája nyomán támogatásra érdemesek, megérik a befektetést.

A könyvtár szinkron és diakrón intézmény: a rendezettség és hozzáférés elvileg örök garantálása révén a múlt és a jövő felé tágítja ki a jelen dimenziót. Borges A vakság című esszéjében azt írja: "Mindent úgy képzeltem, hogy a Paradicsom az csak valamiféle könyvtár lehet." A könyvtári katalógus gépre vitele, az automatizálás, a hálózatosodás és az elektronikus dokumentumok megszorodása nem csökkenti, csak átrendezi a könyvtár szinkron-diakrón tevékenységét: a hagyományos dokumentumok mellett biztosítani kell külső forrásokhoz, adatbázisokhoz való hozzáférést is. A mostani gazdasági fellendülésben a nagyszabású beruházások és példaértékű kezdeményezések (pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rekonstrukciója) ellenére nem igazán javul a könyvtárak társadalmi státusa. Ennek oka részben az lehet, hogy itthon még jobbra az "Információs" társadalmat építik, amikor Nyugaton már régen a "Tudás" társadalmáról beszélnek - még ha vannak is retorikai szintű utalások az utóbbira nálunk is. Az információ szó színeváltozását és szemantikai szóródását Theodore Roszak elemzi Az információ kultusza című könyvében (Európa, 1990). Közismert, hogy a megismeréshez vezető út egyre összetettebb alkotóelemei az adat, az információ, a tudás és a bölcsesség. Az adat a kommunikáció nyersanyaga, az információ az adatok bizonyos fokú, izolált rendezettsége, a tudás az információk integrált összessége, a legfelső racionális egység, végül pedig a bölcsesség (görögül episztémé) a kommunikáció végső célja. A köznapi életben nem igazán izgalmas "information" szót Claude Shannon a kommunikációs csere folyamat mennyiségi mértékegységeként alkalmazta A kommunikáció matematikai elmélete c. művében (1949; magyarul: OMIKK, 1986). Az elektrotechnikai jelenség meghatározásával, a kódolás, az üzenet és a dekódolás matematikai leírásával az "information" olyan jelentést is magára vett, aminél a szó jelentése közömbös, lehet akár halandzsza is. Nehezíti a tisztánlátást, hogy az angol "information" szó és annak magyar megfelelője között jelentésbeli csúszások vannak. T. S. Eliot a harmincas években hajszálpontosan fogalmazza meg a lényegét: Where is the wisdom we have lost in knowledge? / Where is the knowledge we have lost in information? (Chorus from the "Rock" - magyarul: "Hol van a bölcsesség, amit elvesztettünk a tudásban? Hol van a tudás, amit elvesztettünk az információban?")

A Virginiai Egyetem tervrajzában Thomas Jefferson a könyvtárat helyezi a központi térbe, az épületek gyújtópontjában a könyvtár áll. Ezt a felépítést követte századokon át az amerikai felsőoktatás, és követi ma is. Ehhez képest a hazai helyzet fokmérőjének tekinthető, hogy a lágymányosi egyetemi komplexumhoz egyszerűen elfelejtettek könyvtárat tervezni! Tény, hogy a "virtuális könyvtár" nagyon ígéretes dolog, kitágulnak az épület falai, a hálózati kapcsolat révén a könyvtári gyűjteményen kívüli számtalan dokumentumhoz, szöveghez, képhez lehet hozzájutni. De ez nem teszi fölöslegessé a könyvtárat. Jobb, ha a könyvtár ténylegesen nem virtualizálódik, "tégla és malter" formájában is megmarad. Jobb, hogy nem virtuális épületben ünnepli az idén fennállásának 175. évfordulóját az Akadémiai Könyvtár és 200. születésnapját az Országos Széchényi Könyvtár jövőre. A valódi szakembergárda sem fölösleges: az adatbázisok használata és az internetelés miatt a könyvtáros közvetítő szerepe megnő. Már

nem elég az információ, a töredezett ismeret vagy tudásfoszlány, amit a háttér nélküli dokumentációs és információs központok szállítottak, melyek egy szűk pillanatig a könyvtár "korszerű" megjelenési formájának képzelték magukat. A háló fogságában, az internet dzsungelében garantált ismeretet, összefüggésébe ágyazott tényeket kapni csak verifikáció, - a digitális aláírás bizonyítási erejéhez hasonló - bizonyítás révén lehetséges. A könyvtár a portálokhoz vezető portál, a tudás kapuja, amelyen keresztül a verifikált ismeret megszerezhető.

A változásoknak ha nem is indukálói, de galvanizálói mindenképpen a könyvtárak voltak. A Nagy Átalakulás szellemi munícióit - a nyugati magyarság múlhatatlan érdeme mellett - a könyvtárak és egyéb értékőrző intézmények (levéltárak, múzeumok) őrizték meg a jövő számára a diktatúra pusztító légkörében. Az Akadémiai Könyvtár például évtizedekig a "másként gondolkodók" menedékének számított. Törzsolvasó volt itt Kis Jánostól Kiss Gy. Csabáig, Entz Gézától Szent-Iványi Istvánig, Ifj. Bibó Istvántól György Péterig a mai politikai és kulturális élet számos prominense. Idézzük Ludassy Máriát: "Örök hála a könyvtárosok emberségéért, hogy merték be nem tartani az előírásokat, s nem utasították ki Bence Györgyöt és Kis Jánost mint nem akadémiai dolgozókat... A nyolcvanas évektől közéleti tevékenységnek is színtere lett az Akadémiai Könyvtár előtere: Kis János a kanti nyilvános összeesküvés erkölcsi előírásai szerint itt szerkesztette a Beszélő című szamizdat folyóiratot. Ennek köszönhetően megnőtt a bőrkabátos olvasók száma, akik... gyöngyöző homlokkal fejtették a Füles rejtvényűjságot fedőtevékenységként kilenctől hétig." (Magyar Tudomány 2001. 6. sz. 691. old.) Természetesen - és szerencsére - a könyvtár azilumszerepe a szabad világ elérkeztevel okafogyottá vált. De nem vált azzá a könyvtár úttörő feladata, szocializáló légköre, közösségi térként való működése. A szocializáló szerepről belátható, hogy a könyvtárak az új technikai eszközök honosításának természetes közegei. Az iskola nyilvánossága korlátozott, a hallgatókra és a személyzetre korlátozódik, a könyvtár ellenben a teljes lakosság rendelkezésére áll. Az információ abszolutizálása kárt okoz ennek a szocializáló szerepnek. W. Sullivan oktatási szakértő így ír erről: "A könyvtár kizárólag információs központként való felfogása az első lépés a könyvtár ellehetetlenülése felé. A könyvtár nem pusztán eszközrendszer vagy adatok raktára; a kutatáson és tanuláson túl szignifikáns a társadalmi élet szempontjából, a közösségi lét színtereként is." (Chronicle of Higher Education, 2001. november 16.)

Mindenkinek meglehet a véleménye Bill Gatesről és vállalatáról, ám az tagadhatatlan, hogy Gates folytatja az amerikai mágnások körében kötelezőnek számító többszázados hagyományt, hogy - akár Soros György - vagyona nem jelentéktelen részét filantropikus célokra fordítja. Tanulságosak a következő részletek a Gates Alapítvány könyvtári programjából: "Gyermekkorában mind Bill, mind Belinda Gates határtalanul sokat profitált a könyvtárakból. Természetes volt tehát, hogy a digitális szakadék felszámolásánál a kulcsszerepet a könyvtáraknak szánták." [A digitális szakadék - digital divide - fogalma a régiók és népcsoportok közötti egyenlenségekre, az új technológiák által nyújtott előnyök élvezői és az abból kirekesztettek közötti szakadékra utal.] "Ezért indították nagyszabású könyvtártámogató programjukat, amely több ezer közkönyvtár hálózatba kötését tűzte ki célul. Minthogy a könyvtárosok sarkalatos szerepet töltenek be a használók számítógéphez szoktatásában, az internetes jártasság terjesztésében, a támogatás kiterjed a könyvtárosok továbbképzésére és a technikai háttér finanszírozására is. A könyvtár a nyilvános hozzáférés ideális terepe. Ajtaja nyitva áll mindenki előtt, este és hét végén is. (...) Hatékony és világos működési elvekkel és gyakorlattal még a legkisebb könyvtár is képes elhozni a világot a mikroközösséghez. Ezért támogatunk minden könyvtárat az USA-ban és Kanadában... Az alapítvány ötéves könyvtári programja 11 ezer könyvtárat érint az USA-ban. A könyvtárak hagyományos letéteményesei a szabad információáramlásnak." (www.gatesfoundation.org) Mindezt egy kőkemény üzletember mondja - és cselekszi is. És a világ leggazdagabb embere tudja, mit mond, és mit cselekszik: lehet példát venni róla. A magyarországi helyzet ismeretében már az is sokat jelentene, ha a könyvtárak fenntartói, főhatóságai felhagynának az örökös alulfinanszírozással, és a költségvetést a tényleges működési költségekhez, urambocsá a célkitűzések valódi megvalósításának feltételeihez igazítanák.